

Vojenské řády v Čechách a v Německu za válek husitských.

1. Vojenský řád Fridricha I. a „Sempacherbrief“ základem vojenského práva v Německu.

Podle středověkého panujícího zvyku byla před každou válečnou výpravou vydávána zvláštní vojenská pravidla, kterým se říkalo vojenské řády. Ze starší doby nezachovalo se nám jich mnoho.

Známý a proslulý jest vojenský řád Fridricha I. z roku 1158¹ a pak t. ř. „Sempacherbrief“, nejstarší to vojenský řád Švýcarů; smluvili jej r. 1393 v Curychu a přísahou se zavázali, že věrně budou jej zachovávat. A jako řád Fridricha I. byl základem pro všechny podobné úmluvy a vojenská pravidla v Německu, tak „Sempacherbrief“ byl vzorem pro pozdější řády švýcarské.

Vojenské řády, zvláště starší, bývaly sestavovány hlavně proto, aby udržena byla vojenská kázeň a aby bylo šetřeno kostelů a kněží. Jen velmi nesměle prozaňuje z nich lidskost.

Významná usanovení „Sempacherbriefu“ byla tato:²

Vojsko nesmělo dříve jíti po nepřátelské kořisti, dokud nebylo dobytou úplného vítězství a dokud nedali k tomu hejtmané svolení. Toto ustanovení vzniklo z nabyté zkušenosti, jež se často těžce mstila, že totiž vojsko zanechalo boje a vrhlo se po kořisti.

Veškerou kořist měl každý odevzdati svému hejtmanu, a ten ji pak měl rozdělit stejným dílem mezi lid, který bojoval. — Jistě nebylo tenkrát nouze o bitky mezi vojáky o dobytou kořist. Uvedený článek vojenského řádu měl tomu zabrániti. A není bez zajímavosti

¹ Otiskuje jej G. Köhler ve spise „Die Entwicklung des Kriegswesens und der Kriegsführung in der Ritterzeit“, Breslau, 1886—1890, III, str. 351 n.

² Podávám podle spisu C. v. Egglera „Kriegswesen und Kriegskunst der schweizerischen Eidgenossen im XIV., XV. und XVI. Jahrhundert“, Luzern, 1873

zvláštní zdůraznění, že pouze bojující lid měl být podělen kořistí; bojujícímu lidu byly zde přiznány určité výsady hmotné.

Kostely, kláštery, kaple a jiná místa posvátná neměly být ani vybíjeny, ani olupovány. Mlýny neměly být vypalovány. — Toto zdůraznění šetření mlýnů bylo ochranným prostředkem před bídou a nedostatkem, který býval způsobován bezohledným ničením úrody na polích a pálením mlýnů.

Kněží a žen mělo se šetřit; nikdo neměl jich se zbraní napadnouti, leč by se bránily, samy útočily nebo zdvihaly škodlivý pokřik.

Ve vývoji vojenského práva ve Švýcařích pozorujeme stále rostoucí krutost. Tak na počátku válek burgundských v druhé polovici XV. století byl přidán k „Sempacherbriefu“ doplněk, že v boji nemá být nikdo zajat, nýbrž, pokud možno, každý nepřítel má být bez milosrdenství zabíjen. V tomto ustanovení vrcholí krutost švýcarského vedení války. Později pak, po vítězství u Grandsonu r. 1476, bylo přidáno: „Veškeré troufalé a nepořádné podniky, souboje, hry, vzdalování se z ležení, nepořádný křik před započetím boje se zapovídá. Žádný nepřítel nemá být zajat, ale, pokud možno, každý zabíjen. Kdo by chtěl uprchnouti, toho má nejbližší soused zabít. Kdo by na útěku byl chycen, má zemřít jako křivopřísežník. Mlýny nemají být zapalovány. Předvoj nemá zapalovati dědin, kterými táhne, aby zadní voj našel ještě spíže. Vůbec pak nemá být nic s pole odváženo a rozdělování kořistí má se dít podle uznání starších.“

V tomto doplňku švýcarského vojenského řádu pozorujeme již snahu o kázeň za boje i za pochodu, starost o zásobování vojska a přísná opatření proti zběhům z vlastních řad.

2. Vojenské řády české.

a) Jan Hvězda z Vicemilic, příjím Bzdinka.

Pokus o zavedení přísného vojenského řádu učinil Jan Hvězda z Vicemilic, příjím Bzdinka, v říjnu roku 1421.³ Dne 19. října téhož roku byl na návrh Jana Želivského zvolen nejvyšším hejtmanem v Praze s mocí trestati všechny neposlušné vězením i ztrátou života, vypověděním z města nebo jakýmkoli způsobem, jako „obci nejvěrnější, dobře zasloužilý a pravdy evangelické hajitel obzvláštní“. Hned po svém zvolení a po zvolení čtyř podhejtmanů dal Bzdinka schváliti svolanou obcí vojenský řád, aby, jak vypravuje kronikář Vavřinec z Březové,⁴ „při výpravách vojenských nikdo bez vůle hejtmanů z vojska se nevracel, aniž z boje, kdyby k němu přišlo, pod ztrátou hrdla a statku žádným obyčejem se nekradl“. Můžeme mít za to, že byl tenkrát zaveden Janem Bzdinkou nový vojenský řád, a to podle zásad Žižkových, a že nám letopisec zachoval zmínku pouze o jediném, ovšem nejvýznačnějším jeho ustanovení. Vždyť totéž ustanovení nalézáme též v t. ř. Vojenském řádu Jana Žižky z Trocnova.

³ Srov. H. Toman: Husitské válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy, Praha, 1898, str. 15.

⁴ Prameny dějin českých (Fontes rerum bohemicarum), 5 díl, 1893, str. 514.

⁵ Toman v Husitském válečnictví na str. 15.

b) **Zápis o řádu bratrstva Žižkova (Žižkův t. ř. řád vojenský).**

Byl to Balbín,⁶ jenž dal nejvýznamnější snad Žižkově písemnosti jméno Vojenský řád. Opsav si ji ve sborníku XVI. století, který náležel kdysi konsistori podoboji a ušel po Bílé hoře zkáze jen asi tím, že jeho prázdných listů mohla použití na kopiář arcibiskupská kancelář, zapsav si nad ni: *Constitutio militaris Joannis Ziscaie et exercitus sui et civitatum confoederatarum et in haeresi obfirmatorum.*⁷ Jméno zobecnělo, takže ještě Palacký jmenuje ji zřízením vojenským. Teprve Tomek, jenž věnoval dokumentu podrobný rozbor v Žižkově životopise,⁸ opouští obvyklý ten název a volí výstižnější: „Řád nového bratrstva Žižkova“. Rozeznává v něm jednak úmluvu ve věcech víry, jednak teprve vojenský řád, a památku samu řadí mezi obvyklé husitské zápisy. Důvody, proč tak učinil, vyložil pak a domyslel H. Toman.⁹ Název Vojenský řád jest po jeho názoru na újmu důležitosti a váze veřejného tohoto osvědčení, které proto zve manifestem Žižkovy strany. Podobá se prý sice zápisům řádů vojenských, které v Čechách i jinde vojska neb spojenci sobě před výpravami ustanovovali, liší se však tím, že platnost jeho není omezena na nějakou výpravu, o které se ani nezmiňuje, ale patrně jest to zápis celé strany Žižkovy ve východních Čechách, vstupující v trvalý spolek k účelu činného rozšiřování čtyř pražských článků... a k „boji božímu“, čili „pro vysvobození pravdy zákona božího“, vůbec ku pomoci věrným jazyku českého a slovenského, ba celého křesťanstva. Klade se obyčejně až do poloviny září roku 1423, ačkoli jeho souvislost s jednáním sjezdu německobrodského jest nepochybná.

Tak ř. Žižkův Vojenský řád není pouze, jak vytkl důrazně zejména Toman, řádem vojenské kázně, nýbrž především zakládací listinou nového bratrstva, které chce nahraditi právě zase zaniknuvší státní moc, když opustil Čechy dosavadní správce země, kníže Korybut. Právě to byl hlavní účel německobrodského sjezdu, jak oznamuje Žižka v listě bratřím Valečovským, „aby všichni zůstaly podle rady božie za jeden člověk a podle jeho zákona svatého a rady chudých i bohatých v pravdách otce našeho Pána všemohoucího“, t. j. zapsali se závazně na staré základně politicko-náboženské, na čtyřech pražských artikulech, na slavném tom společném programu, a zjednali tak jasno v těžké situaci, jaká nastala shroucením těžko zbudovaného husitského království Korybutova¹⁰.

Z úvodních slov vysvítá jeho druhé poslání: aby „pořádek, poslušnost a kázeň ve vojsku bratrském byla zachována, k vyvarování se škod a hanby před nepřítelem“. Základní myšlenky t. ř. Vojenského řádu jsou tyto: Naprostá rovnost všech a ke všem stejná spravedlnost při trestech i odměnách bez ohledu na stav nebo na osobu, zachovávání poslušnosti vůči hejtmanům, přísný pořádek a vojenský řád, konečně pak zbožnost a mravní bezúhonnost vedle velké přísnosti trestů. Obsahuje vlastně jen v jedenácti kusech

⁶ B. Balbín: *Epitome historica rerum bohemicarum atd.*, Pragae, 1677. IV. str. 465.

⁷ Srov. F. M. Bartoš: Studie o Žižkovi a jeho době, ČČM, 1924, str. 13 n.

⁸ W. W. Tomek: Jan Žižka, Praha, 1879, str. 168—173.

⁹ H. Toman: Literární památky, duch a povaha Žižkova ve Věstníku učené společnosti, 1893, č. XVI., str. 53.

¹⁰ Srov. F. M. Bartoš uv. studii str. 14.

s podivuhodnou znalostí lidského srdce¹¹ vše, čeho třeba nejen k povzbuzení, ale též k udržování vojenského lidu v poslušnosti¹². T. ř. Žižkův vojenský řád jest v malém husitském hnutí. A tytéž myšlenky a city, jako v řádu, zní i z válečné písně Žižkova vojska, z veršů „Ktož jsú boží bojovníci“. I zde „boží bojovníci“, chránící „zákon boží“; i zde náboženské blouznění, i zde vojenský řád operační i kázeňský.

Nalézáme v ní tyto zásady:

Bojovníci boží v důvěře v Boha obětujtež časný život za věčný život svůj. — Nehledíce na množství nepřátel, nikdy před nimi neutíkejte. — Pro lakomství a loupež životův lehkomylně v šanc nevydávejte. — Pro kořist boje nezanedbávejte. — Vydané heslo mějte v paměti. — Hejtmánů svých poslušně pozorujte. — Druh druhu budiž nápomocen. — Každý hledíž a drž se šiku svého. — Veselým pokřikem a s myšlenkou na Boha užíjte zbraní svých.

Jsou to sice jen krátká pravidla kázně, kterých lid má být i v boji samém pamětliv; tvoří však úplný celek, v němž není nic zapomenuto. Zpěv „Ktož jsú boží bojovníci“ jest Vojenský řád a listy Žižkovy v malém. Tradice mylně připisovala píseň tu Žižkovi; pak pokládali Bohuslava z Čechtic za jejího skladatele; byl však jen jejím prepisovatelem. Bud' jak bud', jistě vznikla v nejbližším okolí Žižkově; v jeho táboře, jenž nebyl bez literátův, a vlivem jeho okolí¹³.

c) Vojenský řád Jana Hájka z Hodětína.

Důležitý pro nás jest český vojenský řád od dvorního kuchmistra, moravského podkomořího a zvikovského purkrabího Jana Hájka z Hodětína, napsaný roku 1413 z rozkazu krále Václava, ačkoli jej někteří znalci, jako Toman,¹⁴ kladou do doby pozdější, asi po roce 1431. Zachoval se nám v archivu města Prahy (Chaos rerum memorabilium E. II., 3, f. 133). Vytisknuto byl v „Časopise českého musea“ r. 1828, I, str. 29 n. od Palackého, pak ve „Výboru literatury české“ II, 1868, str. 168. Toman otiskuje jej ve svém Husitském válečnictví v knize V., č. 10.¹⁵ Jak bylo již řečeno, nepokládá Toman tento řád za předhusitský. Důvodům pro svůj názor věnuje celou 3. kapitolu knihy I. ve svém spise o husitském válečnictví. Považuje řád Hodětínův za „pozdější kompilaci z vojenských

¹¹ Srov. H. Toman „Husitské válečnictví“ na str. 16.

¹² Všechna vydání t. ř. Žižkova Vojenského řádu uvádí Č. Zíbrt v Bibliografii české historie, díl III., sv. 1, 831—847. Novějších vydání ve výročním roce Žižkovy smrti jest mnoho. H. Toman otiskuje t. ř. Žižkův Vojenský řád ve svém „Husitském válečnictví“, kn. V., č. 1. a v knize „Žižkův duch, povaha a listy“, II. vyd. Upravil Dr. F. M. Bartoš, Praha, 1924, str. 75 n.

¹³ Nejstarší záznam písně „Ktož jsú boží bojovníci“ jest v rukopise Jistebnickém v knihovně Nár. musea. Viz Zd. Nejedlý: Dějiny české hudby, 1903, str. 22. První vydání tiskem viz: „Zpráva a naučení křesťanům věrným, jak by se v těchto časech nebezpečných při spasení Božím řídit, zpravovati se, v něm růsti měli, ano i při těžkostech nynějších, přicházejících od násilí Tureckého, jak se máti a zachovávatí mají s. l. a. (tiskeno od Jiríka Styrsy, Ml. Boleslav, 1530). Blíží literaturu viz v Zíbrtově Bibl. české hist., díl III., sv. 1, č. 878—896.

¹⁴ H. Toman: Husitské válečnictví, str. 23 n.

¹⁵ Německé překlady řádu: H. Meynert: Das Kriegswesen in Böhmen und Mähren. Geschichte der k. k. öst. Armee, Wien, 1852, I., str. 68 n. — Anger: Illustrierte Geschichte der k. k. Armee, Wien, 1886, I., str. 112 n. — Böhmisches Kriegs-Artikel vom J. 1413, übersetzt von Thomas Burian v „Österreichische militärische Zeitschrift“, Wien, 1836.

řádů českých, a zvláště také nejspíše bratrských neb Žižkových. Minění Tomanovo vzbudilo odezvu univ. prof. dra Jaroslava Golla v „Českém časopise historickém“, V. roč., 1899, na str. 144 n. („Dva příspěvky ke kritice Tomanova „Husitského válečnictví“). Prof. Goll namítá, že Hodětínův řád v největší své části nemá do sebe vázu kompilace. „Naopak — je dobře spořádán, takže jej lze rozdělit na skupiny podle látky a předmětu, při čemž často článek na článek připravuje.“

Hned 1. článek (aby hejtmané nižádných neřádův nedopouštěli, aby skrze to pán Bůh nebyl rozhněván), poukazuje k celé skupině (čl. 1.—7.), kde se ty zlořády vypočítávají. O kázni, nejvíce o svádách, pojednává též skupina druhá (čl. 8.—12.). Třetí (čl. 13.—17.) stanoví pořádek, jaký má býti zachováván na pochodu. Čtvrtá (čl. 18.—26.) má za předmět „právo“ hejtmanů, kázeň, kterou jim zvláště sluší udržovati. O úloze písařů pojednává skupina pátá (čl. 27.—32.). Větší péstrost najdeme teprve potom od čl. 33.—45. Jsou to částečně ustanovení, kterým se doplňují články předešlé. Tak článek 45. (jenž stanoví tresty proti těm, kdo se toho dopustí, což se v předních člancích vypisuje, i zejména proti tomu, kdo by chudým lidem bral a krčmářům prodával), poukazuje ke článkům 8., 38. a 41^{15a}. Podle prof. Golla není řád Hájka z Hodětína vlastně „zřízením válečným, neobsahuje pravidel a návodů, jak se má bojovati, nýbrž týká se jiné věci, kázně vojenské a pořádku, kázně, lze říci, mravní a pořádku na pochodu, při ponůčkách, při vzetí hradu, při vyplácení žoldu atd., o způsobu bojování nás však nepoučuje — leda jen nepřímou“. A vidí-li Toman v Hodětínově řádu (ve člancích 16, 17, 24, 26, 36, 37 a pak na samém konci 46 a 47) „úplný obraz bojování s vozy, jak nám jej války husitské ukazují“, ¹⁶ poukazuje prof. Goll na to, že v uvedených člancích Hodětínova řádu nenajdeme vlastního popsání, jak se s válečnými vozy bojovalo, nýbrž pravidla šikování, spravování a kladení vozů za pochodu. Článek 46., 47. řádu, v nichž mluví se již o opravdovém vozu bojovém, zdá se býti prof. Gollovi „jakési postcriptum, nejspíše teprve později dodané“, jak již Palacký naznačil roku 1828 ve svém článku o českém válečnictví v XV. století v „Časopise českého musea“. Také W. W. Tomek poukazuje ve své knize o Janu Žižkovi na Hodětínovo právo vojenské z roku 1413, ve kterém se připomínají kromě vozů komorních a spízních také vozy, kterými se vojsko ohrazovalo, ale že způsob jejich užívání byl patrně ještě velmi nedokonalý. Prof. Goll trvá na tom, že Hodětínův řád vznikl roku 1413 a praví: „Žižkovi zůstane mimo to ještě velmi mnoho jiného, takže válečnictví husitské zůstane vždy válečnictvím Žižkovým. Boj s vozy je důležitý a podstatný kus tohoto umění, ale přece jen kus. Než i tu lze říci: Žižka teprv to byl, jenž vozů bojových užil — k boji.“ ¹⁷

V Hodětínově řádu nalézám pozoruhodná ustanovení, která mají uskutečňovati lidskost ve vedení válek.

Podle řádu nebylo dovoleno bráti na přátelském území jiné věci „nežli pokrm sobě skrovný a koňom obrok“; kdo by se prohřešil, „bude kárán jako lúpežník“ (čl. 8.). Výslovně se zakazovalo, aby bráno nebylo koní, krav i jiného dobytka, ani šatův, ani věcí, kteréž k hospodářství náležejí: „nebo takový kárán bude jako lúpežník“ (čl. 9.). „Také jinde ve dvorích neb chalupách, zvláště v přátelských.

^{15a} Srov. J. Goll v uv. čas. na str. 150.

¹⁶ H. Toman: Husitské válečnictví, str. 27.

¹⁷ V uv. čas. na str. 151.

aby žádných zámek, řetězův neb jiných želez kterýžkolivěk, jakožto šínuov s kol neb hřebíkuov z bran nesbíjeli neb nevybíjeli a nebrali; a také na poli s pluhuov želez neboli s jiných příprav aby nebrali“ (čl. 40., 2. odst.). „Včelám aby žádný nepřekážel ani vyoral, nebo takovým nebude odpuštino“ (čl. 35). „Kdež se táhne po přátelském, aby takové nekřesťanské záhuby se chudým lidem nedály, ani překážino bylo; chalup aby nevybíjeli, dobytka ani koní aby jim nezajímali, ani ven z vojska nevodili; a žen ovšem aby na pokoji vždy nechali, jim nepřekážejíc. Také, kdež se vojsko klade, aby chalup a dvorův lidem netrhali ani bořili, a takových nekřesťanských záhub aby nad lidmi nečinili“ (čl. 41.). „Rybníkuov, malých ani velikých, ani také haltěruov žádný aby nekopal, ani také v nich lovil, ani jich spůštěl, lečby komu hejtmané rozkázali“ (čl. 38.). „Kdežkolivěk, buďto na přátelském neb ne na přátelském, kdež se ženy s uzly a šaty vynesú a na nich i při nich sednú, aby jimi žádný nehýbal, ani těm ženám co bral, ani jich přehledával. Pakli jim přesto kto bráti bude, takový bude kárán jako jiný lúpežník“ (čl. 38.).

Duch mírnosti a lidskosti Hodětínova řádu pěkně vystihnul H. Toman slovy: „Neznám vůbec u žádného národa v oněch dobách středověkých a ještě dlouho potom zákona neb ustanovení, v kterém by v takovém rozsahu domácí krb, žena a působiště míru, polní hospodářství až do včel bylo chráněno.“¹⁸

A zde jest jistý rozdíl mezi řádem Hodětínovým a t. ř. Žižkovým Vojenským řádem, v němž nalézáme onen hrozný článek, jenž zní takto:

„Minif také bratr Žižka a jiní páni, hejtmané, rytíři, panoši, měšťané, řemeslníci i robotězi svrchu psaní a jmenování, i všechny obce s pomoci boží a obecní ze všech neřáduov trestati i bití, trestáním honiti, mrskati, bití i zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, páliť i všemi pomstami mstiti, kteréž pomsty na zlé slušejí vedle zákona božího nižádných osob nevynímajice ze všech stavuov, mužského i ženského pohlaví.“

Zde slyšíme již hlas nanejvýše vzduté vášně uprostřed spousty a hrůzy války ještě daleko výrazněji než v posledním verši oné slavné válečné písně, před kterou nepřátelé utíkali: „bijte, zabijte, žádného neživte!“ Řád Hodětínův jest naproti tomu klidný a nepozorujeme, že býval sepsán teprve v době válečných hrůz.¹⁹

3. Vojenské řády v Německu za dob válek proti Husitům.

Z porad, konaných za příčinou říšských sněmů, vyšly v Německu po dobu husitských válek tři vojenské řády. Byly složeny za tím účelem, aby sloužily při chystaných výpravách do Čech.

První řád obsahuje návrhy kurfirstů učiněné v Norimberce v první polovici června roku 1426, jakým způsobem měla by se připravovati a provésti polní tažení proti Husitům, kdo všechno měl by přispěti svou pomocí a pak některá opatření o náhradě účastníkův tažení. V 17. odstavci snesena jsou některá pravidla vojenské kázně, podaná pouze stručně, jako ve výtahu, s vynecháním podrobností. Jsou to však pravidla a ustanovení zásadní a proto důležitá. Z návrhů těch uveřejněných v „Deutsche Reichstags-Acten“ (VIII, 967) otiskuje tento odstavec 17. Toman ve svém „Husitském válečnictví za doby Žižkovy a Prokopovy“ (Kn. V., čís. II.).

Druhý vojenský řád a zároveň rozvrh střelby jest usnesení učiněné ve Frankfurtě krátce před 4. květnem roku 1427; obsahuje

¹⁸ Některá ustanovení má již t. ř. „Sempacherbrief“, nač již Toman upozornil.

¹⁹ Srv. J. Goll v uv. čas. na str. 152.

ve 48 odstavcích podrobná ustanovení, jak se mají vojska v příštím polním tažení do Čech zachováti a jak má býti šetřeno kázně. Otištěn jest v Palackého „Urkundliche Beitræge zur Geschichte des Husitenkrieges“ (I., 503 n.), v „Deutsche Reichstags-Acten“ (IX. 31) a v Tomanově „Husitském válečnictví“ (Kn. V., čís. III.).

Třetí vojenský řád byl konečně vydán na říšském sněmu v Norimberce na základě usnesení dne 14. března roku 1431 a má název: „Begreifunge, wie man sich in den heeren halden soll“. Jsou to vlastně úplné předpisy pro chystané tažení do Čech, sepsané ve 29 článcích. Otištěny jsou v Palackého „Urkundliche Beitræge“ (II. 198 n.), v „Deutsche Reichstags-Acten“ (IX., 536) a v Tomanově „Husitském válečnictví“ (Kn. V. čís. VII.).

4. Zápis o řádu bratrstva Žižkova (Žižkův t. ř. řád vojenský) a jeho poměr k vojenským řádům jiným.

I. „Z milosti a z daru otce a pána boha všemohúciho uvěřivše a přijevše osvícení jisté, stálé, ohlášené a důvodné pravdy a zákona božího:

Nejprve, abychme slovu božímu svobodu dali v kázání všudy, žádného místa nevymlúvající, a to v svých srdcích mile přijímající, skutečně plnili a drželi, potom i jiné k tomu vedli a učili.

Druhé, abychme tělo a krev pána našeho Ježíše Krista, boha všemohúciho, všichni přijímali s bázní, s náboženstvím a s poctivostí, staří i mladí, dítky hned po křtu, a potom vždy dítky, žádných osob nevymíňující, je k tomu raději nutili a pudili, nejméně v neděli každý týden.

Třetí, abychme kněžstvo přivedli a uvedli k životu syna božího, pána Jesu Krista, a k životu apoštolskému, a nadání jich a zboží svatokupectví rušili a zkazili s pomocí boží.

Čtvrté, abychme sami na sobě napřed i v sobě hříchy smrtedlné i všední stavovali, rušili a kazili; potom na králích, na knížatech i na páních, na měšťanech, na řemeslnících, robotězích i na všech lidech mužského i ženského pohlaví a pokolení žádných osob nevymíňující, starých ani mladých, a vždy s pomocí pána boha všemohúciho.

A kdož by těchto kusuov a artikuluov svrchu psaných držeti a jich skutečně vésti i plniti, jich pomáhati, hájiti a brániti nechtěl, toho žádného nevymíně, aniž chceme trpěti mezi sebou i u vojště s boží pomocí a na hradích, na tvrzech, v městech, v městečkách hrazených i otevřených, ve vsích i ve dvořích, žádného místa nevymíňující ani vymlúvající, ale nevynímající, všechny všude, napomínati, raditi, puditi, honiti k tomu dobrému s pomocí pána boha našeho.“

I. „A protož hnutí jsúce duchem dobrým, věduce a rozumějící, že všechny tohoto světa věci jsú padúcí a minulé, ale pravda pána Jesu Krista, boha všemohúciho, zůstává na věky:

My Jan bratr Žižka z Kalichu, Jan Roháč z Dubé, Aleš z Rysmburka a z Vřeštova, Jan z Potštaina na Žampachu, Boček z Kunstatu a od jinud z Jevišovic, Bartoš a Bernard bratři z Valečova, Bartoš, Jan, Martin bratři z Vysoké; my purkmistři a konšelé i všechny obce města Hradce nad Labem a Čáslavi; my Beneš z Mokrovús, Jaroslav z Kalichu, Václav Horyna z Houbic, Křišťan z Žernosek, Frencl z Litožnic, Jíra z Řečice, Jan z Studené; a my purkmistr a konšelé i všechna obec města Jaroměře; my Zdislav Zeman, Vavřinec Polak

z Paňova, Blažek z Kralup, Jakub z Březové, Petřík Kralovec z Příbramě, Jan z Domažlic, Jan z Tehova, Martin z Borovnice, Havel Orebský; a my purkmistr a konšelé i všecka obec města Dvora; a my Chústník z Košova, Ondřej z Studené, Šárka z Slavného, Kříž setník, Beneš setník, Míkát Brada Odraný, Aleš z Hostačova, Polévka z Hoštky, Mikuláš Orebský, Veta z Chlumčan, Litobor z Trubče, Linhart z Slez, Beneš z Horošovic, Jan Baštín, Mařík Velek Šeňk, Jíra Roh, Mikuláš Brada, hejtmané, páni, rytíři, panoše, purkmistři, konšelé i všecky obce panské, rytířské, panošské, městské, žádných osob nevymínějící ani vymlúvající; my všickni svrchupsaní ke všem i všech prosíme, řádně napomínající prikazujeme i chceme tomu, aby řádné poslušenství bylo; nebo skrze neposlušenství a neřádné výtržky veliké škody jsme brávali na bratřích i na statcích, a hanbu často od nepřátel božích a našich trpěli. Již s pomocí boží a vaší i všech věrných mínice se toho vystřící těmito obyčejí.“

P o z n á m k y:

Zápis německobrodského sněmu čili řád a manifest bratrstva Žizkova začíná slavnostním rozvedením základních zásad husitské víry, známými čtyřmi artikuly. Podepsaní žádají a prikazují „řádné poslušenství“. A tento požadavek disciplíny jest výmluvně v zápise odůvodněn slovy: „nebo skrze neposlušenství a neřádné výtržky veliké škody jsme brávali na bratřích i na statcích, a hanbu často od nepřátel božích a našich trpěli.“

Zdůraznění přísné kázně ve vojstě najdeme v Hlodětínově řádu ve článku 26 („Pakli by kto svévolně z poslušenství těch hajtmanův vytrhna se, chtěl své vuole poživati, nad takovým pomstino bude tak, že se jim jiní kázati budú“); dále ve voj. řádu z r. 1426 čl. a) a c) („die hauptleute gehorsam zu sein“, „und wer auch eine missethatthate, dem soll der hauptmann strafen nach gelegenheit der sachen...“); ve voj. řádu z r. 1427 čl. 15 a 21 („die hauptleute gehorsam sein ahn alle widerrede“); ve voj. řádu z r. 1431 čl. 30 („auch soll ein jeglicher dem hauptmann gehorsam sin, und solich gehorsam von jemand, wer der wer, gebrochen wurde, den oder die soll der hauptmann stroffen nach dem und der bruch der gehorsam geschehen wär, und des soll sich niemand annehmen in kein wise“).

1. „Nejprvé, když bychom chtěli vytrhnúti z města kterého, nebo-li kde se hnúti chtěli z místa, kdež bychom polem leželi, aby nižádný napřed nejezdil k městu, ani šel, aniž se vzl, sobě místa aneb hospody zastávat, ani se kde polem klad bez dopuštění a rozkázání města jmenovaného od jmenovaných starších hejtmanův, kteříž na to a k tomu vydání a jmenování budú! A jestli že by se kdo jinde položil a vytrhl nebo-li postavil bez rozkázání těch starších, chtěli bychom pomstiti a popraviti nad ním i nad takovým, i k jeho statku i k jeho hrdlu, jakožto k neposlušným, buď kdož buď, kteréžkoli řádu, žádných osob nevymínající.“

P o z n á m k y:

Jsou to předpisy pro polní tažení a pochodový pořádek. Nikdo nesmí bez rozkazu kompetentních velitelů (starších hejtmanů) jíti nebo jeti napřed, hledati si ubytování a „položiti se polem“ jinde, než bylo velitelem rozkázáno. Kdo by se utábořil, vytrhl nebo postavil jinak bez rozkázání oněch starších, bude potrestán na hrdle i na statcích bez ohledu na osoby, „buď kdož buď, kteréžkoli řádu, žádných osob nevymínající“. Pro dnešní poměry jest to věc samozřejmá, že ubytovací sestavu jednotky určuje velitel.

Podobná nařízení nalézáme v 16. a 12. článku voj. řádu z r. 1427 („es soll auch niemand aufbrechen, fur oder nachziehen, es sei dann dabei die banier, die darzu geschickt, und wenn die hauptleute heissen fur oder nachziehen oder aust ziehen zu sturme, zum streit, zum laufen oder zum stehen, der soll des alles gehorsam sein“); dále v článku 18. voj. řádu z r. 1431 („Ouch soll ein itzliches heer seine wappener bestellen [rennbanner], welchir der von den panieren reitet ader fahret ahn des hauptmannes willen, denne ader den sall man seine pferde ader wagen nehmen, und sall das beuten, und do sall niemand umbreden, uf das, dass man dister gehorsamer in dem heer sei, und bei dem paniere bleiben“).

2. „A kdyžby se chtěli hnúti z toho místa, kdežby polem leželi, s dopuštěním a rozkázáním těch starších jmenovaných, aby vytrhli na pole, kdežby místo podobné a hodné bylo k tomu, a tu sebe zčekali, aby se všecko vojsko hnulo z stanoviště.“

Poznámky:

Je-li nařizeno od jmenovaných starších, aby se vytrhlo „na pole“ a našlo-li se vhodné místo, má se čekat, až se všechno vojsko line se stanoviště. V tomto nařízení obsažena jest zásada hospodárnosti sil a využití terénu. Srov. článek 17. v Hodětínové řádě („kterémuž vojsku dostane se napřed tažení, aby se druhé nehýbalo, až by první své šiky zřídilo. Pakli by se kto s svými vozy vytrhl a vtrhl v jiné šiky vozy z svého šiku, takový bude kázan obyčejem vojenského práva slušnou kázní“).

3. „A žádný aby nezapaloval bud, ani kde jinde pátil, kde bychme táhli nebo leželi, jedno ti, ježto k tomu vydání a ustavení budů, a to pod veliký pokutů, aby toho žádní jiní nečinili.“

Poznámky:

Článek zakazuje vojsku libovolné zapalování. Páliti smějí jen ti, kteří k tomu budou určeni. Zajímavý jest výměr trestu, kdo by neuposlechl. Nenduví se o trestu na statku a hrdle. Podobné nařízení nalezáme ve 12. článku voj. řádu z roku 1427 („niemand soll in demselben lande brennen oder anstossen, es werde es dann von den hauptleuten geheissen, oder es sei dann auch dobei die banier, die darzu ist gescheiden“); dále v 6. a 19. článku řádu Hodětínova („kostelové a klášterové aby žádní vybíjení nebyli, ani vypalování, lečby bylo rozkázáno hajtmany k tomu zřízeními“. — „Pálení žádného aby žádný nečinil, lečby bylo rozkázáno hajtmany našimi k tomu vydanými. A zvláště byl-li by který zámek dobyt, aby nebyl zapalován bez vůle a rozkázání týchž hajtmanův. Pakli by kto přes to zapálil, takový bez milosti upálen bude.“)

4. „Potom nežby se ihned s místa hnuli, prvé nežby které věci činili a rozkázali, aby se nejprv pánu bohu modlili, kleknúc a padnúc před tělem božím a před tváří boží, když vytržení bude z vojska anebo z města, aby pán buoh všemohúcí ráčil svú pomoc dáti, a tu při svú svatú provésti k svaté chvále a k rozmnožení toho dobrého a věrným k spasení a ku pomoci.“

Poznámky. Pomoci Boha dovolává se 8. článek voj. řádu z r. 1427, 1. článek voj. řádu z r. 1431; dále 1. článek vojenského řádu Hodětínova („Naprvé, aby byli služby boží všichni hajtmané i jich poddaní i jim poručení plní, a neřaduov aby u vojště nedopuštěli, aby skrze to pán Buoh nebyl rozhněván.“)

5. „Pak potom aby lidé šikovali nebo zřídili, každú rotu pod své korúhve, heslo aby bylo povědino, a potom aby se ihned hnuli a tak táhli, která napřed rota bude šikována ten den pod svými korúhvemi; a jiní aby se v ně nemísili ani jim překázeli, ani se kam odtrhali; jakož komu kde a jakž které rotý nebo korúhve sšikovány budú, aby tak táhli v svém šiku a pohromadě, jední k druhým se nemísějice, a to opatrně, napřed i nazad i na stranách vojska ostříhající, i sami sebe, jakož komu kde od starších poručeno bude.“

Poznámky: V tomto nařízení obsaženy jsou zásady pochodové kázně a zajištění od překvapení (předvoj, bočný voj, zadní voj). Srvn. čl. 13., 14. a 15. řádu Hodětínova („Pěši aby všichni v svých houfích řadem pod korúhvemi a pod praporeci šli, jakž a kdež jim přikázáno hajtmany na to vydanými. Pak-li by se kteří a čížkoli vytrhli z svých houfuov bez rozkázání a vůle pánuov hajtmanův, takovi budú kázaní, jakož na takové slušeti bude. — Jízdní aby také nikam nejezdili, ale v svých houfích aby řádně táhli, tak jakž jim hajtmané rozkážu, kterýmž poručeno bude. Pakli by kto přes to, své vuole požívaje, vytrhl se na kterou stranu, a v tom jat byl, anebo kterou škodu vzal, o takového žádného nechceme státi, ani jim také škod platiti. A jiní šlechtici a věrní naši milí též k svým takovým služebníkům se jmiti mají a budú: lečby hejtmané komu kam jeti kázali, takový bez viny bude. — Ktož mají napřed v koněberkách jezdit, aby byli vydáni slušným během, aby z houfuov se nerozjížděli. Pakli by kteří z houfuov se vytrhli, aby jim koněberky koně brali a nevracovali zase žádnému až u vojště, a od každého koně aby deset grošuov vzali, žádnému milosti nečiníce, ani odpuštějice. Tež i pašim aby samostřily brali, jestli že by z houfuov kam bez odpuštění hajt-

manuov chodili, a aby jim zase nevracovali až u vojště, když od každého samostřila dadí po pěti groších." V zásadě podobné, avšak velmi stručné nařízení o pochodové kázni obsaženo jest v 17. článku vojenského řádu z r. 1431.

6. „A jestli žeby pán buoh neuchoval, žeby která škodu vzali skrze jich neopatrnosti a zmeškání které, neb u těch hejtmanuov, u vojště, nebo-li na vartách nebo na poli neb v strážech, kde jim poručeno bude a svěřeno od starších a od obcí: žádných osob nevyminuje, minit i chtít nad nimi hejtmané i všecky obce k nim toho zřítí i jim k hrdlóm popraviti i k statkuom a pomstiti, buď kníže, pán, nebo ktož kolivěk, žádných osob nevyminuje, ani vymlouvajice.“

7. A jestli žeby kde pán buoh dal nepřátely přemoci a poraziti města, tvrze, hradu dobytí, táhnúce polem nebo polem ležice, kterých kořisti dobytí: aby ten vzatek a ty kořisti sneseny, svedeny, svezeny a na hromadu sklady byly, kdežby bylo tomu místo ukázáno a jmenováno od starších, buďto mnoho nebo málo. A k tomu aby byli vydáni a voleni starší ze všech obcí panských, rytířských, městských i robotězuov, aby věrně spůsobili ty věci chudým i bohatým, a spravedlivě, jakž na koho sluší, rozdány a rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral, ani co kdo zachoval. Jestli pak žeby co kto vzal nebo-li zachoval, a to bylo usvědčeno dobrým svědomím: k tomu takovému chtěli by popraviti, k jeho hrdlu i statku, buď kdož buď, žádných osob nevyminajice, jakožto k zloději božímu a obecnému; jakož se jest stalo Achiorovi pro čepici deer královských a pro plášť; nebo-li jinú smrti, buďto kníže, pán, rytíř, nebo panoše, měštenín, řemeslník nebo sedlák, i žádného nevymlouvajice, ani k osobám hledíce a zřice, s pomocí boží takovou činiti nad nimi pomstu.“

Poznámky. Tyto zásady rovnosti všech, podle nichž před zákonem světským měl pán nepán, chudý i bohatý stejně spravedlivého zastání, stejným trestům podléhati a mít rovný podíl na odměně, nejsou obsaženy ani v řádě Hodětínově, ani ve vojenských řádech německých.

8. „Dále sváruov, křikuov a potrhání aby žádných nebylo u vojště, ani mezi námi.“

Poznámky. Kázeň ve vojště zdůrazňuje již Hodětínův vojenský řád ve čl. 10.: „Jestli že by kto která svádu u vojště počal, takový bude kázán slušnú pomstu.“

9. „Jestli že by kto koho bil, ranil, ochromil, nebo zabil, buď nad ním pomstěno podle zákona božího, jako pán buoh dopustí, žádného nevyminuje ani k osobám zřice.“

Poznámky: Srvn. 11. a 12. článek Hodětínova řádu. („Jestli že by kto svú braň na druhého obnažil, takovému bude ruka bez milosti ufata.“ — „Jestli že by kto koho u vojště nebo před vojskem skrze svádu zabil, takový bude bez milosti stat.“); dále čl. 10. vojenského řádu z roku 1427 („wer auch sein swert, messer, beile oder ander wehre oder waffen über einen andern zückte oder rückte frevelich, der sall ane gnade ein hand verloren han. Wäre aber, dass er darzu jemand wundete, dem sal haupt abgehauen werden“); 21. článek vojenského řádu z roku 1431 („wer ein messer gewinnet, und einen wundt, dem sall man eine hand abe slohen; ist dies aber eine fährliche wunde, aber tödt einen, das sall man richten nach rechte“).

10. „Dále vězte, že kdoby se kolivěk kradl, nebo šel, nebo jel, aneb vezl od nás z vojsky, když bychom polem táhli nebo leželi, bez odpuštění starších jmenovaných svrchu, a znamení jistého ne-bude mítí, buď kníže, pán, rytíř, panoše, měštenín, řemeslník, nebo robotěz, nebo kterýž kolivěk člověk, a bylby popaden, že chtí k jeho hrdlu i k statku popraviti, jakožto nad zlodějem nevěrným, jenž se krade od pře boží a věrných bratří z vojsky, kdež vojsko bude nebo leží.“

Poznámky. Tohoto nařízení přísně kázně i trestů proti těm, kteří by chtěli za boje nebo za pochodu utéci z vojska, nenajdeme v řádu Hodětínově; jest však obsaženo v 33. článku vojenského řádu z roku 1427 a ve 12. článku vojenského řádu z roku 1431 („Wer das, dass, jemand so ubel tete, wer der war, und von dem streite fliehen wurde, ader aus dem lande zu Behemin rette, giengen oder fuhre ane seiner hauptleute willin ader wissin, der aber die, ehre weib und Kinder sullin ewiglichen vortreiben sein und all ihr gut ist verloren“).

11. „Také nechcem trpěti mezi sebu nevěrných, neposlušných lhářův, zlodějuv, kostkářův, lúpežníkův, plundřeřův, opilcův, lajci, smilníkův, cizoložníkův, smilnic a cizoložnic, i všech zjevných hříšníkův a hříšnic; ty všechny z sebe chceme puditi a honiti, nad nimi popravovati s pomocí trojice svaté vedle zákona božího.“

Poznámky. Srvn. vojenský řád Hodětínův, čl. 2., 3., 4. a 5. („Vsechny hry neslušné a neřádné aby byly stavovány, a zvláště kostky, karty, koule aby nebyly u vojské dopuštěny; neb z toho dopuštění mnoho zlého pochodi, jakožto zanedbání na vartech a na ponouckách, i jiné škodné věci vojskam a těm osobám, kteréz hraji. Pakli se kto přes to které hry dopustí, takový bude před vojskem v řetěze čtyři dny veden, a úředniku k tomu od nas usazenému deset grosův musí bez milosti dati.“ — „Vsechna láni a nestydatá mluvení aby stála a přestala; pakli kto bude láti a usvědčen bude, takový čtyři dny před vojskem v řetěze choditi musí.“ — „Kurevství aby žádného nebylo dopuštěno u vojské, ani před vojskem, ani okolo vojska, ale aby takové zle ženy bez milosti pryč hnány a pozaty od rychtáře vojenského; a jestliže by toho rychtář zanedbal, tehdy buď k nemu hledno jako k neposlušnému. Pakli by se kto dopustil toho zlého, tomu stánek bude dán bez milosti skrze pračata.“ — „Jestli že by kto násilí které panne neb pani učinil kdekoli a usvědčen byl, takový bude hrdla zbaven bez milosti.“) Podobné nařízení nalézáme ve vojenském řádu z r. 1426, čl. 17 d, e, g („soil man kein würfelpiel gestatin, und keine gemeine frauen, besondere auch, wenn man zu felde ziehet, in das heer lassen. Wäre dass einige frau, magd oder jungfraw genotzuget wurde, wer das thate, den sall man strafen aln alle gnade, als sich das gebuht“); dále v 7. a 9. článku voj. řádu z roku 1427 a v 19. a 20. článku vojenského řádu z roku 1431 („Item so sall niemand in dem heer spelen; wer das tate, dem sall man eine hand abe slohen.“ — „Item so sall niemand eine gemeine frau do haben; wer das thuete, den sall man burnen.“).

12. „Miníť také bratr Žižka i jiní páni, hejtmané, rytíři, panoše, měšťané, řemeslníci i robotězi svrchu psaní i jmenování, i všechny obce s pomocí boží a obecní ze všech neřáduv trestati i bíti, trestáním honiti, mrskati, bíti i zabíjeti, stínati, věšeti, topiti, páliť i všemi pomstami mstíti, kteréž pomsty na zlé slušejí vedle zákona božího, nižádných osob nevynímajice ze všech stavův, mužského i ženského pohlaví.“

Poznámky. Žižka byl povoláním voják. Veškeré jeho jednání řídilo se spravedlivou přisností. Zvláště ve vojsku žádal neomezenou poslušnost k starším, bez rozdílů řádu, žádných osob nevyjímaje. Jeho tvrdá kazeň byla známa také v lidu.

III. „A tak budeme-li zachovávatí, činiti a plniti artikule svrchu psané a spasitedlné, pán buoh bude s námi a svú milostí a pomocí; neb to přísluší k boji božímu tak činiti, dobře křesťansky, v lásce zřízení, v bázni boží živu býti, své zádesti, potřeby i naděje v pánu bohu setrvale bez pochybení položiti, čekajice od něho věčně odplaty.“

I prosíměť vás, milé obce, ve všech a ze všech krajin, knížat, pánuv, rytířův, panoší, měšťanův, řemeslníkův, robotězuův, sedlákův, i lidí všech stavův, a zvláště napřed všech věrných Čechův, abyšte se k tomu dobrému svolili a nám toho radní a pomocní byli. A my vám zase též držeti, plniti i mstíti (chceme), pro milého pána boha, pro jeho svaté umučení, pro vysvobození pravdy zákona božího, svatých a jich zvelebení, ku pomoci věrným církví svaté a zvláště jazyka českého i slovenského, i všeho křesťanství, ku pozdvižení věrným a ku potupě neústupným a zjevným kacířům a pokrytým a zloskvrníkům, aby pán buoh všemohúci nám i vám

ráčil svú pomoc dáti i zvíťeziti nad nepřátely svými i vašimi, a za nás i s vámi bojovati svú moci a neodlučovati nás svatě milosti. Amen.

Budiž pán buoh s námi i s vámi, v nichž jste, a kdež se líbí trojici svatě! A toho pro lepší svědomí a potvrzení a jistotu s větší pilností vedle duchovenství nad bídný rozum světa tohoto, my svrchu psaní s dobrým rozmyslem vědomě, dobrú volí k tomuto zápisu a listu svolujeme, a svolujeme jej skutečně držeti a zachovati i ostříhati s pomoci nestvořené a na věky požehnané trojice svatě. Amen. Tak pán buoh dej!"

*

Shrneme-li toto srovnání článků t. ř. Žižkova Vojenského řádu s vojenskými řády ostatními, vidíme, že skoro všechny články Žižkovy přijaty byly do řádů ostatních, některé pak nalézáme již ve vojenském řádu Hodětínově, až na článek 6. a 7. Jsou to právě ony demokratické zásady Žižkovy o přísných trestech za všelikou neopatrnost nebo zameškání na „vartách nebo na poli neb v strážech“ bez rozdílu osoby „bud' kníže, pán nebo kdožkolivěk, žádných osob nevymínějice, ani vymlouvajice“ (čl. 6) a o spravedlivém rozdělování kořisti v obec sborem starších voleným „ze všech obcí, panských, rytířských, městských i robotězuov“ (čl. 7.).

Němci vynechávali bez výjimky právě to, co husitský duch na umírnění válečných hrůz vymyslel a pojal do svých vojenských práv. Pomíjeli všechna pravidla (zvláště vytčená v Hodětínově řádu), která mají zření k umírnění krutostí válečných na ochranu domácího krbu, žen a polního hospodářství na území přátelském a nepřátelském. Oni opomíjeli ve svých řádech, určených pro výpravy proti nenáviděnému národu, také ona pravidla, jež byla v samém Německu a ve střední Evropě odedávna ve zvyklosti. V uvedených řádech postrádáme i nařízení obsažené již v r. 1393 v „Sempacher-briefu“, aby nebyly vybíjeny a drancovány kostely, kláštery a jiná posvátná místa a aby nebylo ubližováno kněžím a ženám, leda že by se chápaly zbraně a hrozily nebezpečným pokřikem.²⁰

Ještě řád z roku 1427 jest mírný oproti vojenskému řádu pro výpravu roku 1431; ten mnoho pravidel z roku 1427 vynechal, zvláště těch, které měly zmírniti hrůzy válek. Tak byl vynechán článek 9., podle něhož bylo lání a klení trestáno pranýřem nebo vyhnáním býkovcem, druhý odstavec čl. 12., kterým se zapovídalo v zemi české pálení bez svolení hejtmanů, a zvláště článek 13., kterým se pod ztrátou hrdla zapovídalo vraždění lidí bez řádné příčiny, kromě kacířů a těch, kteří s nimi drží. Také článek o násilí pannám a paním, který hrozí v řádu Hodětínově a Žižkově trestem smrti, ve vojenském řádu z r. 1431 byl vypuštěn. Pochopíme pak krutost křižáckých vojsk, když vtáhla toho roku do Čech; pálili a vraždili bezbranné obyvatelstvo napořád, nerozeznávajíce kacířů od pravověrných.

Pravidla o vojenské kázni v návrzích kurfirstů norimberských z r. 1426 obsažena jsou v jediném článku 17., a to, jak již bylo řečeno, pouze jako ve výťahu. Z toho lze se domnívati, že byla vzata odjinud. Třeba ještě poznamenati, že v těchto návrzích není ani jediného pravidla taktického.

V řádě z roku 1427 poznáváme již značný pokrok. Byla do nich přijata již taktická pravidla. Konečně vojenský řád z roku 1431 jest

²⁰ Srvn. Eggler v uv. sp. str. 214.

zároveň úplným operačním plánem tažení do Čech. Köhler se domnívá,²¹ že články tohoto řádu (13., 20., 21., 23. a 26.) jsou napsány podle 5., 7., 2., 9. a 1. článku vojenského řádu Fridricha z roku 1158. Tomanovi²² nezdá se býti zpřízněnost těchto článků příliš patrná. Má za to, že tyto články byly čerpány z pramenu mnohem bližších.

Srovnáváme-li pak všechny tyto řády, shledáváme, že v t. ř. Žižkově řádě vysloveny jsou stručně pouze zásady, kdežto v řádech z r. 1426, 1427, 1431 a v řádě Hodětínově jsou tytéž myšlenky šíře rozvedeny a částečně se i slovem shodují, jako na příklad zásada uvedená v 11. čl. t. ř. řádu Žižkova.

Je zajímavé, že čelní odborníci nalézají u německých řádů, zvláště pokud se týče mravní a vojenské kázně, následování vzoru českých. Tak Bezold,²³ mluvě o řádu z r. 1427 praví, „že tento německý řád vojenský nic nezadáva puritánskému duchu Žižkových řádů vojenských“. Köhler²⁴ má za to, že taktická pravidla, objevující se nejprve ve vojenském řádu z r. 1427, jsou vzata z vojenských zákonů Žižkových a soudí dále, že zvláště články obsažené v řádu z r. 1431, a to 12., 19., 25. a 29., jsou nové a vzaty jsou z vojenských řádů Žižkových. J. Würdinger²⁵ pak vyslovuje mínění, že řád z r. 1427, pokud se týče pořádku tažení a kázně, jest napsán podle Žižkova řádu; chybí mu však Žižkův oživující duch a zkušenost.

Přehledný obraz válečných zvyklostí ve století XV.

Z vojenských řádů a ze současných pramenů lze si učiniti dosti jasný obraz o zvyklostech válečných ve století patnáctém.

Ve vojsku husitském bylo silně zakořeněno vědomí cti a víry. Případy zrady a nevěry bývaly poměrně řídké a bývaly stíhány nejvyšším opovržením. Také dané slovo a přijatý závazek býval vůči nepříteli přísně a pečlivě zachováván. Husité dbali panujícího obyčeje o vypovídání války listem odpovědným, vydaným zpravidla tři dni před započítím nepřátelství, kterým „čest svoji opatrovali“, prohlašující, že chtějí tomu, komu list vydali, „škodit a jich nepřáteli býti“. Šetřili také zvyku při čestném vojenském zajímání pod korouhví, při vyměňování zajatců atd.

A jako jinde, tak i u nás bývalo zvykem pasování na rytíře, jímž se odměňovaly znamenité zásluhy bojovníkovy a povzbuzovalo se k udatenství. Uvádíme pouze zprávu z vojska Žižkova, která při očekávání bitvy se Zikmundem za branou Kouřimskou u Kutné Hory (21. prosince r. 1421) bylo pasováno mnoho bojovníků na rytíře, „aby tím statečněji a směleji pro obranu pravdy se postavili“.²⁶

A souviselo jenom s pravým rytířským duchem, že i drsný bojovník zachovával se šetrně k ženám i k dítkám. Bývalo proto v Čechách veliké rozhořčení, když cizí vojska u nás stejně nejednala. Již v řádu Hodětínově bylo výslovně zakázáno, „když se ženy s uzly vynesú, na nich i při nich sednú“, aby jim bylo co bráno, a to

²¹ Srov. Köhler v uv. sp. III., str. 222 n. — Voj. řád Fridricha I. otiskuje ve výňatech Toman: Husitské válečnictví na str. 21 pozn.

²² H. Toman: Husitské válečnictví, str. 21.

²³ Fr. Bezold: Kaiser Sigmund und die Reichskriege gegen Husiten. II. str. 100 n.

²⁴ G. Köhler v uv. sp. III., 2, str. 224.

²⁵ J. Würdinger: Kriegsgeschichte von Bayern, München, 1868, II., str. 285. Srov. též H. Toman: Husitské válečnictví na str. 24.

²⁶ Srov. Prameny dějin českých V., str. 445; H. Toman v uv. sp. na str. 61.

na přátelském, tak i na nepřátelském. Čechům náleží zásluha v úsilí o lidské vedení válek. Vidíme to také z toho — jak již jsme výše zdůraznili — že Němci, kteří podle vzorů českých upravovali a spisovali své vojenské řady — bez výjimky vynechávali právě to, co duch český na umírnění hrůz války ve prospěch lidskosti byl vymyslel a u sebe uskutečňoval.

Byly sice smutné výbuchy vášní s obou stran bojujících, zvláště na počátku válek. Ale vášně ty později mizí. O ukrutnostech, které se Husitům s nepřátelské jím strany vyzdvihují, praví německý badatel Friedrich von Bezold: „Ohledně ukrutnosti již dříve jsme naznačili, že nelze Husitům nikterak větší měrou než odpůrcům vytýkati. Jednak právě v tomto směru učinili katolíci a Němci počátek, jinak opět Husité, vždycky vítězni, ovšem musili dáti průchod hrůzám, které by v opačném případě oni sami nebo ještě ukrutněji byli zkoušeti musili. Dostačí jeden příklad: Na podzim roku 1421 ohlásili kurfirstové ve vojsku křižáckém, že v zemi české má býti vražděno všecko napořád mimo děti, které rozumu nemají. Že pak tento rozkaz nebyl pouhou hrozbou, dokazuje krátce na to zpráva Norimberských, že vše, co německy neumí nebo Čechu se podobá, schytávají, zabíjejí neb upalují. Tyto události, s německé strany dosvědčené, nemají, pokud nám známo, na straně Husitů žádné obdoby, neboť jednotlivé zločiny z nenávisti a rozčilenosti nedají se tím nikterak srovnáti.“²⁷ Potud německý učenec.

„Kdyby letopisci dob těch — píše Toman²⁸ — nebyli zaznamenávali celé události a jen pouze jako výjimkou uváděli, proč se tak a nejinak stalo, mohli bychom dojista provéstí důkazy podobné, že případy ukrutného řádění mečem i ohněm, které se neděly proti vůli Žižkově zuřivým vojskem, nýbrž přímo nebo patrně z jeho vůle, byly vždy jen trestem neb odvetou v duchu jeho doby zaslouženou.“

Vedení války dělo se u Husitů podle určitých plánů a nikoli jenom pro kořist. Roku 1431 brání se Táboři ve svém manifestu, rozšiřovaném o okolních zemí, proti pomluvám o ukrutnostech: „Chceme také, abyste věděli, že o nás hrubě a ničemně lži rozšiřují, jako bychom veškerý lid, ženy a děti pobíjeli; a to pravda není, leda bychom něco podobného nevědomky a jen tehdy učinili, když se lidí mocí proti nám chystají a nás napadají, aby nás potřešli, tu se ovšem bráníme a kdo se toho odváží, pak škodu nese. Byli bychom rádi, kdyby konečně mezi námi a vámi toto loupení, zabíjení a krve prolévání přestalo a jednota svatá a božská nastala.“²⁹

Zvláštní obyčej ustálil se ve válkách, t. ř. holdování na území nepřátelském. Obyčej ten měl základ v poměru poddaných k pánům. Poddaní odevzdávali svým pánům platy, zpravidla ve lhůtách půlletních, ke sv. Jiří a sv. Havlu; za to měl pán povinnost hájiti svých poddaných, při čemž mu měli poddaní osobně pomáhati. Ve válce občanské, kdy přátelé a nepřátelé byli mezi sebou rozptýleni, bylo ovšem postavení pánů, aby hájili svých poddaných, velmi ztíženo. Jestliže tedy v takových případech nepřítel hrozil šacováním neboli

²⁷ Srov. H. Toman: Žižkův duch, povaha a listy“ (vyd. z r. 1924), na str. 45.

²⁸ Žižkův duch, povaha a listy, str. 47.

²⁹ Srov. H. Toman: Husitské válečnictví, str. 71. O válečných ukrutnostech šíře pojednává Palacký: Zur Geschichte des Husitentums pod záhlavím: Die Grauel der Husitenkriege, 1868. Viz dále Sedláček Aug.: O hubení lidu a vypálení vesnic v XV. stol. Věstník Č. Spol. nauk, 1893, č. X., str. 13.

vypálením vsí a dvorů, tu poddaní, aby zachránili svůj statek, nepříteli „holdovali“, t. j. slibili mu platy neboli holdy, a to zpravidla ve lhůtách, jak to dosud činivali svým pánům. Nepřátelé tedy dávali lidem výstrahy, hrozili jim vypálením a věznili je, žádající, aby jim slibovali poslušnost a zavázali je k platům.

Mimo holdování pokračovalo se proti poddanému lidu se strany nepřátelské také šacováním, t. j. zajímáním a vězněním, dokud se nevykoupil zaplacením určené částky, na kterou se šacoval.

Bývalo pravidlem, že v boji nemá nikdo býti živěn. Tato přísná zásada měla ovšem za pohnutku, aby energie bojujících netrpěla pro lakomství, loupež a zastavování se na kořistech za boje. Toto pravidlo bývalo však mírněno tím, že po rozhodnutí boje bylo dovoleno jak kořistění, tak i zajímání. Zvláště vzácní zajatci bývali vězněni na čestné slovo a za výkupné nebo za rukojmí propouštěni. A kdo by se vyručil „pode ctí a pod věrú“ a nevyplnil podmínek, „čest a víru ztratil“ a rukojmí o základ připravil³⁰. Jímání a šacování bývalo později znamenitým zdrojem pro vojenské pokladny polních vojsk.

Ve vojsku Žižkově a vůbec ve vojsku bratrském šla kořist do obce. Nařizuje t. ř. Vojenský řád Žižkův: „Jestli že by pán buch dal nepřátely přemoci a poraziti, města, tvrze, hrady dobytí: aby ten vzatek a ty kořisti sneseny a na hromadu skládány byly, kdež by k tomu místo bylo ukázáno a jmenováno od starších... a k tomu aby byli vydáni a voleni starší ze všech obcí panských, rytířských, městských i robotězuov, aby věrně spůsobili ty věci chudým i bohatým, a spravedlivě, jakž na koho sluší, rozdávány a rozděleny byly, aby nižádný sám sobě nebral, ani co kdo zachoval“, pod propašením hrdla a statku. Proto zpravidla nezbohatli hejtmané polních vojsk. Zůstal chudým Žižka i Prokop Holý, až se tomu cizinci divili, že Prokopovi, muži tak velikému, jenž tolika vítězstvími se proslavil a takovou moc měl ve své vlasti, nedostávalo se na delší pobyt s posly českého sněmu v Basileji.

Když byla do pole povolána zemská hotovost, bylo povinností jednotlivce, aby si ve vlastním svém zájmu opatřil zbraň a oděň. Tím se stávalo, že bývala značná pestrost ve zbroji i oděň bojovníků. Korouhevní páni, zemané a města zaopatřovala svůj lid podle možnosti na nějaký čas spíží a válečnými potřebami. Jídlo a pití, jakož i obrok pro koně smělo bráti vojsko „dle skrovné potřeby“ i na přátelském. Ti pak, kteří prosili o pomoc, byli povinni, aby měli připravené jídlo, pití a obrok.³¹ Na přátelském nesmělo se bráti koní, krav i jiného dobytka a šatův, ani jiných věcí, „kteréž k hospodářství příslušejí“. Takové potřeby mělo si vojsko na přátelském území kupovati. Zato na nepřátelském byly brány veskeré potřeby, až na některé výjimky. A jestliže se na nepřátelském území nedostávalo životních potřeb, pak dávala česká vojska takové potřeby přivážeti z ciziny. V okolních zemích bylo s velikou přísností bráněno, aby nikdo českým „kacířům“ potřeb životních ani nedovážel, ani neprodával. Jinak však platilo pravidlo, že dovážení

³⁰ Srov. H. Toman: Husitské válečnictví, str. 66.

³¹ Viz Žižkův list Domažlickým z 11. září 1422. Toman: Žižkův duch, povaha a listy, str. 71.

potřeb do vojska má býti svobodné a také kupcům bylo dovoleno, aby ve vojště směli — ovšem mimo vozový šik — svobodně vykládati zboží.³²
